

„ЙОРДАН ЙОВКОВ“ от ГЕОРГИ ЦАНЕВ
Сборник статии. С., 1982. 83 с.

Не е тайна за нашето литературознание, че акад. Георги Цанев е не само съвременник и приятел, но е и сред малцината литературни критици, който още от 1927 г. следи с нравствено удовлетворение творческото извисяване на Йордан Йовков като един от първомайсторите на краткия разказ в българската литература. Още приживе на разказвача той утвърждава в кратки рецензии художественото му свособразие, неговия оригинален талант, романтико-реалистичния му поглед към жизнените събития и ярките му творчески превъплъщения, когато пресъздава хайдуките, бранните и мирните дни на нашия народ. . .

И равносметката е ясна и категорична: в продължение на повече от половин столетие Г. Цанев търси и открива възможност да сподели с читателя своите истини за творческия растеж, за поетиката, светогледа и художествените предпочитания на белетриста. В годините, когато към художественото творчество, особено към драмите на Йовков, се гледа с известно пренебрежение, съзнателно се подценява цялото му творчество като на регионален писател, обявява се за битоописател на довремена Добруджа или се канонизира в рамките на социологичната критика, Г. Цанев остава последователен на себе си и пише своите утвърдителни рецензии, кратки етюди или по-разгърнати статии и студии за художествената специфика, за неповторимото и самотбитно дело на Йордан Йовков.

Събрани в наше време в отделна книга, литературнокритическите фрагменти на Г. Цанев, получили нов аранжимент, очертават границите на едно истинско монографично произведение, макар в този си вид да не засяга цялата проблематика и да не изчерпва поредицата от въпроси, свързани с творческата еволюция и противоречивата съдба на прозорливия белетрист. По-частични са и докосванията до „Чифликът край границата“, „Песента на коледетата“, „Милионерът“, „Боряна“ и др. Но тези „бели петна“ никак не са попречили на критика да склочи вярно художествените координати и да разкрие духовния портрет и интелектуалното влечение на Йовков към общочовешките теми, към старопланинската и добруджанската действителност, към фолклорните традиции или към историче-

ската съдба на народа ни, дълго търсил свое битие и труден брод към бъдещето. . .

Ако хронологично подредим работите, включени в книгата, ще установим, че още на времето е дадена правдива оценка и точно са анализирани „Старопланинските легенди“ — 1917; „Жетварят“ — 1930; „Вечери в Антимовския хан“ — 1932; „Женско сърце“ — 1935; „Ако можеха да говорят“ — 1937, и то още когато Йовков е жив. . . А след неговата смърт Г. Цанев публикува по-обобщаващите си наблюдения — „Йовков ще живее в своето голямо художествено дело“ — 1937; „Творчеството е мъка“ — 1938; „Последното творение на Йовков“ — 1938; „Добруджа в творенията на Йовков“ — 1940; „Майстор на разказа“ — 1955; „Из моите срещи и разговори с Йовков“ — 1970; „Нравственият патос в творчеството на Йовков“ — 1977 и накрая — „Хуманизмът на Йордан Йовков“ — 1979. . .

До преди десетина-петнадесет години художественото наследство на Йовков се считаше за напълно проучено и изчерпано като тема за изследване. Смяташе се, че всичко е изяснено и канонизирано по хладните формулировки на учебникарите, а оттук и мумифицирано до неузнаваемост. Оценките, анализите и литературнокритическите прогнози на Г. Цанев обаче не остаряха и те бяха утвърдени от прекрасните студии на Искра Панова „Вазов, Елин Пелин, Йовков — майстори на разказа“ (1967), на Симеон Султанов „Йовков и неговият свят“ (1968) и на останалите наши и чуждестранни автори на нови изследвания, появили се по повод стогодишнината от рождението на писателя. Много техни обобщения и наблюдения са били констатирани от нашия критик още с появата на оригиналните Йовкови произведения. . .

Съвременните естетици, литературни критици и историци преоткриват действителния творчески модел на хуманиста, художника и мислителя Йовков. Но вече го проектират очистен от патината на наслоенията на времето; анализират го с нов поглед, извършват нов прочит на Йовковия текст, сътворен в друга епоха, а разтълкуван във времето, в което живеем. . . В този смисъл художествените идеи на писателя изпъкват с нова релефност; образите, пластиката, пейзажите, цялата фактура заблестяват в чисти тонове; самият Йовков като търсеща личност се очертава в новаторска светлина — като обожател не на абстрактната, а на живата красота;

като ценител не на мъртвата и преходната старина, а като ваятел на по-възвишена душевност, на светла етика, на ново национално самочувствие; като откривател на вечното в живота на многострадалния ни народ. . .

Още през 20-те и 30-те години Г. Цанев дава своя оценка и органично отчита документално-биографичната основа на изображението, трайната връзка между жизнените явления и художествените обобщения в стила на писателя. Всички тези особености релефно ги откроява. . . Но вижда с верен критически усет и прозрение и онази забележителна романтична извисеност на този стил; открива чудотворната правда на художествените идеи и на нравствените истини; сочи техния дълбок житейски смисъл и как те от своя страна преобразяват обикновените хора в тяхното всекидневие. . . От банално-делничното, от обикновената житейска случка Йовков запалва в душите тайни огньове, които пораждат не-обикновеното човешко съчувствие, благородния жест и жертвеността. Пламъкът на тези нравствени истини и днес гори като вечни идеи на етиката и красотата, като образи-символи на човешката свобода и сила, като радост и гордост, като лична болка и съдба: „А за мене — споделя Й. Йовков — творчеството е мъка. Аз се измъчвам. Не само за това, че трябва да се намери сюжет — аз имам винаги сюжети, — не само че трябва да се обработи, да му се даде художествена, хубава форма, но ме измъчва самият сюжет, историята, която се разказва. Нося я, ходя с нея, мисля за нея и я изживявам“ (с. 5).

Литературнокритическото кредо на Г. Цанев не ни насочва към кухите постулати и ледените схеми на опростителството, а към търсене на цялата истина за Йовковото творчество, колкото и противоречива да е тя. . . Когато анализира „По жицата“, „Старопланински легенди“, „Жетварят“ или „Ако можеха да говорят“, нашият критик не обича да се задоволява само с голата констатация за конкретното произведение, за даден образ или идея. Той се стреми към портретните детайли и обобщения, към характерното за Йовковата специфика. . . Изобщо неговият анализ е синкретичен и за да го реализира, държи да се постигне и по-цялостното тълкуване на авторския свят; да открие онай йовковска топлота и жизнелюбие, които са самобитен принос на белетриста в българската литература. . . Казано с езика на най-младите съвременни естетици, неговият анализ е и синтетичен, и комплексен. Тоест той се стреми да види в развитие и движение Йовковата стилистика и художествена методология и да я открие пред очите на читателя тъкмо като „движеща се естетика“, както би се изразил Белински. . .

Г. Цанев не се задоволява само с разшифроването на значението, смисъла и съдържанието, вложени в художествения текст на конкретното произведение. Той се интересува паралелно и от мирогледа на автора, и от на-

меренията му, и от определеното въздействие на творбата, и от гражданската атмосфера, сред която възниква замисълът, и от обективния характер на реализираните Йовкови творби. По такъв начин критикът привлича към своя анализ и редица неизвестни факти от личния и обществен живот на Йовков, приобщава ни към действителния свят на гражданина и към големия неръковожден мир на художника, с неговите герои, идеи, тревоги, болки и въждания. . .

В анализа си не бърза да привлича всички подробности от текста на художественото произведение, но винаги се съобразява с тях. Оттук и лаконичността на неговите обобщения, които се характеризират с ревнивото стремление: вярно да се долови духът на произведението и неговото въздействие; точно да се изтълкува скритият смисъл на художествените прозрения и да се поднесе с пределна яснота и простота в изложението. Ала над всичко той поставя неделимостта на произведението, многообразието на образния йовковски свят, разглеждан навсякъде в диалектичното му единство. Това стремление го довежда винаги до установяването на жизнените и творческите връзки между отделните разкази или цикъл от разкази, художествената специфика на които ги доближава до структурното своеобразие на романа; до преоткриването на йовковското, до цялостното му звучене.

Когато мислим за същността от художествената специфика на Йовковото творчество, сполучливо интерпретирано в анализите на Г. Цанев, не можем да не споделим и методологическите изводи, до които достига А. Лилков: „Теоретико-критическият анализ може и трябва условно да ретушира, да разграничава отделните съставки на художественото произведение, да разкрие тяхната същност, оригиналност, ценности и пр. Но той не може да ги обособява в отделни, абсолютно самостоятелни, независими една от друга части, без да разруши диалектичските връзки, които ги обединяват в единно и неделимо художествено цяло. Ако перифразираме Енгелс, можем да кажем, че истинското художествено творение няма части.“¹

Размислени на опитния литературен критик, включени в раздела „Из моите срещи и разговори с Йовков“, заемат особено място в книгата. Колкото и епизодични да са тези срещи, колкото и откъснато да са записвани тези разговори, приложени в текста като „извадки от дневник“, те имат своето познавателно значение. По своето естество те само обогатяват наблюденията на критика. Дневниковите страници съдържат много от моментите, фиксирани и в творческата анкета и на проф. Сп. Казанджиев с Йовков, с когото

¹ А л е к с а н д ъ р Л и л о в. Към природата на художественото творчество. С., 1979, с. 450.

съзнателно общува в продължение на цяло десетилетие (1927—1937).

Г. Цанев възкресява времето, когато в столичните кафенета — „България“, БИАД, „Цар Освободител“, „Виенската сладкарница“ и др. — са могли да се срещат писатели като Й. Йовков, Н. Лилиев, Ст. Загорчинов, А. Каралийчев, Н. Фурнаджиев, Вл. Василев, Ал. Балабанов, Елин Пелин, художници като А. Николов, Ц. Тодоров, С. Скитник и т. н. Той записва в отделен бележник разговорите си с Й. Йовков за Вазов или за поезията на Пенчо Славейков — като „един по-висш етап (в сравнение с Вазов) в развоя на българската литература“; за своеобразната „вавилония“ в тогавашната съвременна литература, когато дребни величия се самонаграждават или си устроят шумни юбилеи; за отрицателното отношение на Вл. Василев към драматургията на Йовков и т. н. („Каквото каже Владо в изявленията си, това повтарят после Бадев (в „Зора“), „Х“ (в „Нови дни“) и Сирака (в „Златорог“). Нещо като окръжии“ (с. 81).

Почти всяка вечер през 1933 г. Г. Цанев се среща с Йовков в БИАД. В мигове на удивление и откровеност Йовков става много разговорлив и с възхищение споделя възторга си от класическите писатели-историзи от ранга на Тукидид, Т. Ливий, Херодот, Тацит и др., които по това време Йовков четена френски език. Открива у тези автори и мъдрост, и широта в погледа, и зряла философия за живота, и вечна поезия. . . Не е случайно, че Йовков с удивление споделя: „човек не би могъл да се нарече образован“ (с. 80), ако не познава добре въпросните класици. . . И той действително ги чете с удовлетворение и вътрешна потребност, дори и когато е ядосан: — достатъчно е да прочете само страница-две от техните текстове и веднага възвръща хармонията на нравственото си равновесие. С основание култът към красотата у древните народи може да се свърже и с подчертаното преклонение на Йовков към женската хубост и към нейната чудна „магия“ върху хората. . .

Много ценни, нови и любопитни факти Г. Цанев вписва с дата: „8 юни 1935“:

„С Йовков и Загорчинов в „България“. Говорихме за романа изобщо и за руския роман особено. Йовков следи дванадесета руска литература — не тъй подробно. Загорчинов е чел много — и руски, и западноевропейски романисти. Йовков обича много Толстой — поставя го над всички. „Мисля, че познавам добре руската литература — каза той. — Най-хубавото в нея са Пушкин, Толстой и „Записки охотника“. Особено високо поставя „Казаци“ и „Хаджи Мурад“ — говори за тях с възторг. Романите на Тургенев не харесва. Обича целия Чехов“ (с. 81).

Очевидно Й. Йовков не остава само до преклонението и обичта към тези автори. От произведенията им творчески обогатява своя

свят, особено когато възприема духа на тяхното човеколюбие или когато решава в творчеството си важни етични проблеми, за да предизвика съответната нравствена оценка у читателя. Защото Йовков не обяснява, а само разказва за съдби и събития. . . В неговия свят дори и мъчителните конфликти, а и най-трагичните противоречия, довеждащи до престъпления, се пречупват през призмата на Йовковата кристална нравственост, като преминават и през филтъра на човешката му неподкупна съвест. . .

Още във възвеждащата си студия за хуманизма на писателя Г. Цанев с основание изрично подчертава: „Той (Йовков, б. а.) вярва в нравствените сили у човека, в светлото начало на живота, в здравата морална основа на света. Рисувайки мъките и противоречията между хората, той се докосва до тях със сърцето си. Човекът и художникът у него си сътрудничат в тоя процес. Дори когато създава хумористичен образ, какъвто е Гороломов, той му приписва светли мечти и благородния стремеж да работи за доброто на хората. Нека си спомним разказа „Епоха — кърмачка на велики люде“, в който Вазов под същото име е обрисувал едно нравствено чудовище. Йовков не би могъл — и не би поискал — да създаде подобен образ. Заемайки името, той променя моралната му същина. Защото в основата на неговата творческа дейност лежат дълбока човечност, доверие у хората, вяра в това, че кога да е, макар и за малко, в най-закоравялото сърце, в най-губавата съвест ще просветне нравственото съзнание, ще трепне жестът на човека. Тук е получил истинска художествена форма заветът, който Пенчо Славейков зае от руската литература и предаде на нашата: да се търси човекът и в звяра. Йовковият реализъм, съчетан с хуманизма му, не допуска безнадеждна тъмнина в душата“ (с. 6). Тези литературно-критически обобщения се потвърждават от самата художествена практика на Йовков, който се реализира като творческа личност, когато съгражда и своя персонаж по законите на собствената си нравствена чистота и граждански идеализъм. А по кръстопътищата на живота той има свое строго верую: „Винаги съм склонен да вярвам на хората, да виждам и да търся у тях преди всичко доброто.“ И тази му забележителна изповед не е моментна умонагласа, а напълно осъзната творческа позиция на писател, чужд на всяка суета, на дребнаво честолюбие, на евтима слава и на всяка склонност към показност. . .

. . . Г. Цанев свидетелства за душевното богатство на Йовков и щедро разкрива ярки шрихи от психологическата характеристика на писателя. Разгадава редица негови творчески тайни, ръководни принципи на гражданин, насочил духовния си поглед не навън, а навътре — към виденията на собствената си душа, сякаш „си имаше всичко, което му е нужно. Той носеше в себе си един огромен

свят от хора и събития, които само чакаха да бъдат художествено изпълнени. Свят, който той не можа да изчерпи до края на живота си" (с. 81). Заради това са му били чужди всякакви шумотевици по юбилейните тържества, ставащи по онова време по начин, твърде оскорбителен за писателите: юбилейните тържват от град на град в страната, за да събират от гражданските комитети пари, подавани в „затворени пликове“, и то. . . на тържествени събрания. . .

Сега може да си обясним с пълно основание защо Йордан Йовков така категорично и остро се изказва против такива „тържества“ пред своя внимателен събеседник: „Всеки, който се е трудил — и търговецът, и архитектът, и работникът, и земеделецът, — заслужава почит. Защо никой не ги чувствава? За мене — продължава Йовков — това би било мъка, страдание и срам. Би ме убило. Ако искате да ме умъртвите, устройте ми юбилей. Изобщо, юбилейт е най-сигурното средство за умъртвяването на писателя“ (с. 82).

Споделянето от нашия критик за взаимоотношенията между Йовков и останалите писатели — Николай Лилиев, проф. Спиридон Казанджиев, Александър Балабанов, Стоян Загоричинов, проф. Петър Мутафчиев, Добри Немиров, Ник. Вас. Ракитин, Николай Осипович Масалитинов, Владимир Засилев, проф. Михаил Арнаудов, Елин Пелин, Христо Радевски, Ангел Каралийчев, Никола Фурнаджиев и др. — има мемоарно-документална основа, тъй като е точно предадено, а подлежи и на проверка чрез творческата продукция на писателя, чрез запазените документи, които критикът е имал възможност да публикува, чрез „бележките“ на Йовков за постановката на „Боряна“, публикувани пак от Г. Цанев в „Изкуство и критика“ (1938, кн. 4), чрез запазените в архива на Йовков и разчетени от съпругата му Деслина Йовкова фрагменти от последните глави на недовършения роман „Приключенията на Гороломов“, обнародвани пак от редактора на „Изкуство и критика“ (1938, кн. 5) и т. н. . .

Изобщо оценките, критическите прогнози, анализите и свидетелствованията на Г. Цанев, включени в най-новата му книга, изцяло допринасят да се открие с още по-голяма яснота творческият процес у Йовков, дълго размишляващ върху материала, обмислящ съдбата на героите, носещ ги дълго в съзнанието си, за да създаде шедеври в родната ни белетристика. „А седнеше ли над белите листове — бележи Г. Цанев, — той се грижеше за чистотата и точността на езика, който трябва да бъде такъв, какъвто се говори от лицата, които рисува, грижеше се за яснотата на мисълта и най-вече за верния израз на външната на своите герои. Към своята творческа работа той пристъпваше с повишено съзнание за отговорност — отговорност пред себе си, пред читателя, пред българската литература“ (с. 87). Йовков е представен не само като поет на полския добруджански труд, а

и като поет на човешката душа, първостепенен художник на човешките преживявания, като проникновен търкувател на човешкото сърце. Тъкмо чрез най-добрите си произведения утвърждава нови завоевания в поетиката на краткия български разказ, достигнал световно равнище. . . „Ако понякога ходя сам, доверява Йовков на Цанев, търся уединение и мълча, то не е, както мислят някои, че не обичам хората, че не обичам да седя с приятели, а защото съм погълнат от своите творби и не мога да се отдели от тях“. „И наистина той беше съсредоточен в своята творческа работа и не искаше с нищо друго да разпилява силите си“ — допълва го доайентът на съвременното българско литературознание.

Христо Йорданов

„RELAZIONI STORICHE E CULTURALI FRA L'ITALIA E LA BULGARIA".
Napoli, 1982

През последните години тържественото чествуване на 24 май — Деня на славянската писменост и култура — в Италия стана традиция, която се изпълва с все по-широко съдържание.

Интересни и с широк отзвук бяха проявите през 1979 г.: изложби, концерти, научни срещи, които запознаха широки културни среди в Италия с постиженията на България в областта на изкуството и науката.

В кръга на тези прояви бе включен и Третият италианско-български симпозиум, който се проведе от 29 май до 30 юни с. г. в Неапол и Позитано. Организиран от Източния университетски институт в Неапол при таяното съдействие на БАН, симпозиумът имаше за тема историческите и културните връзки между Италия и България през вековете и бе посветен на паметта на забележителния славист и българист проф. Енрико Дамяни. Обширните тематични и хронологични рамки, както и реимето на института — организатор на конференцията, не можеха да не привлекат вниманието на извени специалисти в областта на славистиката и българистиката от двете страни. В научната среща дейно участваха почти всички изтъкнати италиански представители от по-новите поколения — предани ученици на Е. Дамяни и ревностни продължители на неговото дело.

Отличната организация на форума, високото научно ниво на изнесените доклади, и духът на колегиалност, толерантност и научно сътрудничество, обединяващ организатори и участници, позволиха да бъде подготвен и издален през миналата година като supliment към т. XX—XXI от Аналите на славистичната секция при неаполския Източен институт томът „Културно-исторически взаимоотношения между Италия и България“. В първата част са включени речите на ректора на инсти-